

İnternet Bankacılığı Aracılığıyla Gerçekleştirilen Sarf Akdinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

*Evaluation of the Gold Exchange Contract Through Online Banking
in Terms of Islamic Law*

Cemil LİV

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Asst. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law
Çankırı | Turkey
yzmliv@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2937-5917

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Types Research Article
Geliş Tarihi 22 Temmuz 2019	Received 22 July 2019
Kabul Tarihi 04 Kasım 2019	Accepted 04 November 2019
Yayın Tarihi 30 Aralık 2019	Published 30 December 2019

Atıf | Cite as

Liv, Cemil. "İnternet Bankacılığı Aracılığıyla Gerçekleştirilen Sarf Akdinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi [Evaluation of the Gold Exchange Contract Through Online Banking in Terms of Islamic Law]".
guifd 7/2 (Aralık 2019): 41-60
<http://doi.org/10.5281/zenodo.3594042>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
This article, has been scanned by iThenticate. No plagiarism has been detected.

Öz

Bankacılık sektörünün hızlı gelişimi neticesinde birçok müşteri evinde ve iş yerinde internet veya mobil bankacılık aracılığıyla her türlü işlemi yapabilmektedir. Havale, elektronik fon transferi gibi bankacılık işlemlerinin yanı sıra altın veya döviz alım satımı da bunlar içerisinde. Müşteriler ile bankalar arasında gerçekleştirilen bu işlemlerin fikhî yönünün belirtilmesi önemlidir. Fakihler arasında bankacılık işlemlerine vedia, karz, icare, kısmî vedia ve müstakil bir akid şeklinde farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Her bir tanımlamanın artı ve eksilerinin analizinin yapılması gerekir. İslâm hukukunda faizli işlemlerden uzak durmak maksadıyla sarf akdine, diğer akitlere oranla daha fazla titizlikle yaklaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in uyarıları da konunun hassasiyetini açıkça göstermektedir. Günümüz iktisat dünyasında internet ve mobil bankacılığın gelişimi, banka üzerinden altın ve döviz alım satımının aktif şekilde yapılmasını sağlamıştır. Müşteriler kurlardaki hareketliliği de takip ederek altın veya döviz alım satımı ile ticarî kazanç sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmanın amacı, öncelikle, banka hesaplarının fikhî temelini belirlemeye çalışmak, daha sonra da internet bankacılığı aracılığıyla yapılacak altın veya döviz alım satımının İslâm hukuku açısından değerlendirilmesini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Sarf Akdi, Kabz, Döviz, İnternet Bankacılığı.

Abstract

As a result of the rapid development of the banking sector, many customers can make all kinds of transactions through the online or mobile banking in their homes and workplaces. In addition to banking transactions such as money remittance, EFT, the online and mobile banking systems offer customers to experience gold exchange contract and currency. It is important to specify the Islamic jurisprudence (fiqh) aspect of these transactions between customers and banks. In between faқиhs who are canonists on Islamic law, there were many different approaches related operation of *vadia*, *karz* i.e. *delivery*, *icara* and *private 'akids*. In Islamic law, the gold exchange contract is done more carefully than others to avoid from interest. The warnings of the Prophet indicate the sensitivity of the subject. In today's economic systems, the development of online and mobile banking has enabled gold exchange contract or currency exchange to be actively operated. Customers follow the movements in the rate of exchange and try to gain commercial profit by buying gold or currency. Firstly, this study aims to determine the base of bank accounts according to Islamic law and then, to make an evaluation for gold exchange contract or currency exchange through the online and mobile banking and to evaluate Islamic law in terms of aқids i.e. contract theories.

Keywords: Islamic Law, the Gold Exchange Contract, Delivery, Currency, Online Banking.

GİRİŞ

Teknolojik imkânların gelişimi, iktisadi hayatta yeni sektörler ve yeni akid türlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Elektronik bankacılık da bunlardan birisidir. Bankacılık işlemlerindeki kolaylık sebebiyle internet bankacılığı ve mobil bankacılık faaliyetleri hızla yaygınlaşmaktadır. Bankacılık sektöründeki bu gelişmeler, sorunları da beraberinde getirmiştir. Bankalarda açılan hesaplar, müdi' ile banka arasında yapılan sözleşmenin hangi akid türü içerisinde değerlendirileceği ve internet aracılığıyla bu hesaplar üzerinden yapılan sarf akdi ile ilgili soruların mutlaka cevaplandırılması gerekmektedir.

Banka hesapları Arapça, “الودائع” kelimesi ile tanımlanmaktadır. “الودائع” bir malı tasarruf gayesi olmadan bir başkasının muhafazasına vermek anlamına gelen vedia akdinden türetilmiştir.¹ Bankacılık sektörü, ilk ortaya çıkışı vedia akdi şeklinde olduğu için bu isimle anılmıştır. Bankalarda hesap açtırmak isteyen tasarruf sahipleri işlem yapacağı bankanın türüne göre câri hesap, vadeli mevduat hesabı ve katılım hesabı şeklinde sınıflandırılan hesaplardan birini tercih edecektir.²

Câri hesap: Sahiplerine hiçbir kayıt ve şart olmadan bankada hesap sahibi olma hakkı tanıyan hesaplardır. Müdi', bankanın kârına ortak olmadığı gibi zararında da pay sahibi değildir. İsteddiği zamanda parasını bankadan çekebilmektedir. Bankanın sunduğu çek, sarf akdi gibi hizmetlerden de yararlanabilmektedir.³

Vadeli Hesap: Belirli bir süre sonunda geri çekilmek şartıyla açılmış, bir günden daha uzun vadeli mevduat hesaplarıdır. Bankalarca 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl ve daha uzun vadeli mevduat hesabı açılabilir.⁴

Katılım/Yatırım Hesapları: Katılım bankalarının kullandığı bu hesap türünde, müdi' belirli bir süreliğine bankaya para yatırarak hesap açtırmakta ve süre sonunda bankanın kâr veya zararına ortak olmaktadır. Banka, müşterisinin hesabındaki faaliyetleri, çeşitli ticarî işlemlerde kullanır ve sürenin sonunda kâr veya zararı müşterisi ile paylaşır. Mudarabe ortaklığı olarak isimlendiren

¹ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1407/1986), 5: 207; Ebû Bekr Alâüddin es-Semerkindî, *Tuhfetu'l-fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1984), 3: 173; Abdullâh b. Mahmûd Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtar* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 3: 25.

² Seyit Ahmet Işkın, *Elektronik Bankacılık Hizmetleri ve Denetimi* (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2012), 57.

³ Amir b. İsa Lehv, “el-Vedâi'u'l-bankiyye fi'l-mesârifil-İslâmiyye”, erişim: 27 Eylül 2018, <http://elibrary.medi.u.edu.my/books/SDL1862.pdf>; Eyman Ukayl, “Muhâsebetü ameliyyeti'l-vedâi'i'l-masrafiyyeti'l-İslâmiyye”, erişim: 27 Eylül 2018, <https://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/chapter3-447.pdf>

⁴ Ünal Ertem, *Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri* (Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2015), 100.

bu yolla banka ihtiyaç duyduğu sermayeyi elde ederken, müşterisi de parasını değerlendirme fırsatı bulmaktadır.⁵

1. BANKA HESAPLARININ FIKHÎ NİTELİĞİ

Bankalarda açılan cârî/vadesiz hesap, vadeli hesap veya katılım/yatırım hesaplarına tasarruflarını yatıran kişilerle banka arasında ne tür bir akdin gerçekleştiğinin tespiti önem arz etmektedir.

1.1. Banka ile Müdi‘ Arasındaki Cârî Hesap Sözleşmesinin Vedîa Akdi Kabul Edilmesi

Bankanın müşterisi ile yaptığı cârî hesap sözleşmesinin fikhî bakımdan vedîa akdi olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Vedîa, akde konu olan malın muhafazasıdır. Müdi‘ malını koruması amacıyla bir başkasına emanet olarak verir. İsteddiği zaman da malını geri alabilir. Bankacılık sektöründe de tasarruf sahibi kişi malını muhafaza için banka hesabına teslim etmektedir. İsteddiği zaman da tekrar geri almaktadır. Muasır İslâm Hukukçularından bazıları, bankalara açılan cârî hesapların vedîa akdi kapsamında değerlendirileceği görüşündedir.⁶

Banka cârî hesaplarını vedîa olarak değerlendirenler, bankanın cârî hesaplardaki parayı kullanmasını değil, hesap açtıran müdi‘lerin niyetlerini dikkate alırlar. Tasarruf sahibinin gayesi malının muhafazası olduğu için bankanın o malı kullanmasının vedîaya zarar vermeyeceği ifade edilmektedir. Bankanın kendisine muhafaza amaçlı (vedîa olarak) bırakılan parayı kullanması toplumda var olan örf bir uygulamadır. Müdi‘ talep ettiği zaman hesaptaki parasını alabilecektir.⁷

Bu görüşü değerlendirirken tasarruf sahipleri tarafından hesaba yatırılan paranın veya altının banka tarafından aynının mı yoksa mislinin mi geri verileceği sorusunun cevaplanması gerekir. Bankacılık sektörü açısından bu sorunun cevabı mislini vermektir. Çünkü banka cârî hesaplardaki nakdi kendi faaliyetleri içerisinde kullanmaktadır. Bu sebeple cârî hesapların vedîa akdi olarak değerlendirmesi zor gözükmemektedir. Zira vedîa akdinde verilen mal emanet hükmündedir ve sahibinin izni olmadıkça kullanılamaz.⁸ Tasarruf sahibi ma-

⁵ Amir b. İsa Lehv, “el-Vedâi’u’l-bankiyye fi’l-mesârifil-İslâmiyye”, 6.

⁶ Mes’ûd b. Mis’ad Sebîti, “el-Hisâbâtü’l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşiti’l-hareketi’l-iktisâdi”, *Mecelletü mecma’i’l-fikhi’l-İslâmî* 9/1 (1996): 622; Fehmî, Hüseyin Kamil, “el-Vedâi’u’l-masriyye hisâbâtü’l-mesârif”, *Mecelletü mecma’i’l-fikhi’l-İslâmî* 9/1 (1996): 507; Hamid Ubeyd Kubeysî, “el-Vedâi’u’l-masriyye hisâbâtü’l-mesârif”, *Mecelletü mecma’i’l-fikhi’l-İslâmî* 9/1 (1996): 558; Emrullah Dumrul, “Fikhi Açından Altın Hesabı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012): 248.

⁷ Sebîti, “el-Hisâbâtü’l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşiti’l-hareketi’l-iktisâdi”, 622.

⁸ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi’*, 5: 207; Ebû’l-Hasen Burhânüddin Alî b. Ebî Bekr b.

lını geri istediğinde aynını teslim etmesi gerekir. Bankacılık sektöründe müşterinin iade talebi esnasında malın ancak misli teslim edilebilir.

1.2. Banka ile Müdi' Arasındaki Cârî Hesap Sözleşmesinin Eksik Bir Vedîa Akdi Kabul Edilmesi

Bankalarda açılan hesapların hukuki tanımıyla ilgili bir diğer görüş ise eksik vedîa akdidir. Bu anlayışa göre müdi'nin malını koruması amacıyla bankaya hesap açtırması, vedîa akdidir. Ancak banka, hesaptaki tasarrufları kullanmakta ve geri iade esnasında malın aynını değil mislini iade etmektedir. Bu açıdan baktığımızda ise karz akdi denilmesi gerekmektedir. Karz akdinde borç belirli süreliğine verilir. O süre dolduğunda borç iade edilir. Banka ise müdi'nin her an tasarrufunu geri talep etme imkânı sebebiyle o değerinde bir meblağı hesaplarda tutmaktadır. Bu yönüyle de karz akdinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu akid, şâz ve eksik bir vedîa akdi olarak tanımlanmaktadır.⁹

Tasarruf sahiplerinin niyetine göre banka hesaplarını vedîa olarak değerlendirdikten sonra, bankanın hesaplardaki para veya altınları kendi faaliyetlerinde kullanması sebebiyle karza benzeterek eksik vedîa demek isabetli gözükmemektedir. Her bir akdin kurulabilmesi için şartlar vardır. Bu şartlar gerçekleştiğinde biz bu muameleyi söz konusu akit kavramı içerisine dahil ederiz. Banka hesaplarında tasarruf sahiplerinin niyetleri dışında vedîa akdinin diğer şartlarının gerçekleştiğini söyleyemeyiz. Dolayısıyla eksik bir akid tanımlaması isabetli gözükmemektedir.

1.3. Banka ile Müdi' Arasındaki Cârî Hesap Sözleşmesinin İcare Akdi Kabul Edilmesi

Bazı fakihler banka ile hesap sahibi arasındaki işlemi icare akdi olarak değerlendirmektedirler. Bu görüş sahiplerine göre müdi' parasını, banka hesaplarında muhafaza etmesi karşılığında banka ile icare akdi yapmaktadır.¹⁰

İcare; belirli süreliğine, belirli bir bedel karşılığında belirli ve mubah bir menfaat satımı şeklinde yapılan akiddir.¹¹ Banka hesaplarındaki tasarrufların aynı ile kullanılarak muhafaza edilip belirli bir süre sonra iade edilmesi mümkün değildir. Çünkü icare akdine konu olan şey paradır. Paranın belirli bir menfaat karşılığı kiraya verilmesi ise riba unsurunu akla getirecektir. Dolayı-

Abdülcelil el-Fergâni el-Merginâni, *el-Hidâye* (Beyrut: Dâru İhyâ'î-türâsî'l-Arabi, ts.), 3: 224; Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, 3: 173; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-muhtâr*, 3: 25.

⁹ Sebîti, "el-Hisâbatü'l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşîti'l-hareketi'l-iktisâdi", 623.

¹⁰ Sebîti, "el-Hisâbatü'l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşîti'l-hareketi'l-iktisâdi", 623.

¹¹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-muhtâr*, 2: 50; Merginâni, *el-Hidâye*, 3: 230; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1402/1981), 15: 74.

ıyla banka hesaplarındaki paranın muhafazası karşılığında bankaya verildiği fikri isabetli gözükmemektedir.

1.4. Banka ile Müdi‘ Arasındaki Cârî Hesap Sözleşmesinin Karz Akdi Kabul Edilmesi

Karz akdi, bir kimsenin para ya da misli bir malını daha sonra mislini almak üzere bir şahsa vermesidir.¹² Karz akdinde verilen malın misli iade edilir. Malın mislini iade etmekte sıkıntı olursa kıymeti belirlenir ve o iade edilir.¹³ Karz akdine konu olan malda herhangi bir hasar meydana gelmişse müstekrizin (borçlu) kastına bakılmaksızın onu tazmin etmesi istenir.¹⁴

Fakihlerin çoğunluğu faizli bankalarda yer alan vadesiz hesaplar ile faizsiz bankalardaki cârî hesapların karz hükümlerine tabi olduğu kanaatinde idirler.¹⁵ Bankacılık sektöründe vedîa, müdi‘ gibi terimlere yer verilmesi bankacılık sektörünün ilk kuruluşunda bu isimle anılması nedeniyledir. Kişinin yaptığı işlem, vedîa değil, karz akdidir.¹⁶

Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) tarafından yayımlanan 19. Faizsiz Finans Standartında banka hesaplarının karz olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁷ Fikhî dayanağı olarak bankaların müşterinin yatırdığı paranın mülkiyetine sahip olduğu için bu para üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunması ve müşteri istediğinde aynı tutarda parayı geri ödemekle yükümlü olması gösterilir. Çünkü bu hususlar karz akdinin özellikleri içerisinde yer alır. Karz; alınan malın kullanıldıktan sonra mislinin geri ödenmesi şeklinde cereyan eder. Vedîada ise, muhafaza edilmek üzere teslim edilen mal kullanılmadan aynen sahibine iade edilir.¹⁸

Bankalarda yer alan vadesiz ve cârî hesap sahipleri, hesaplarına parayı yatırırken bankanın, farklı yatırımlarda parasını kullanacağını ve talep etmesi halinde mislini iade edeceğini bilmektedir. Dolayısıyla banka hesaplarına para yatan müdi‘ ile banka arasındaki muamele karz akdi olarak değerlendirilebilir. Vedîa ise bir koruma akdidir. Mal sahibi, koruması amacıyla malını emanetçiye verir. Emaneti kabul eden kişinin o malı kullanması caiz değildir. Ancak

¹² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 293.

¹³ Kâsânî, *Bedâi‘u’s-sanâi‘ fi tertibi’ş-şerâi‘*, 5: 207; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ‘ale'd-dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1412/1992), 5: 681.

¹⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ‘ale'd-dürri'l-muhtâr*, 5: 681; Lehv, “el-Vedâi‘ul-bankiyyetü fi'l-mesârifil-İslâmiyyeti”, 7.

¹⁵ Servet Bayındır, “Banka Mevduat Hesaplarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Marife* 5/2 (2005): 16.

¹⁶ Lehv, “el-Vedâi‘u'l-bankiyyetü fi'l-mesârifil-İslâmiyyeti”, 6.

¹⁷ Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2015), 514.

¹⁸ AAOIFI, 525.

sahibinin izniyle maldan faydalanabilir. Şayet emanet bırakılan malı kullandıysa ve mal tüketilmeden kullanılabilen kıyemî bir mal ise akit âriyete dönüşür. Şayet kullanılan mal olduğu gibi durmayan misli bir mal ise, bu durumda karza dönüşür.¹⁹ Bankaya müdi'nin verdiği parayı iâre olarak değerlendirmek de mümkün değildir. İârede ödünç verilen mal kullanılır, sonra aynı geri iade edilir. Ödünç alınan paranın aynını iade imkânı yoktur. Bu sebeple de misli iade edilir. Aynını iade imkânı kalmayınca da yapılan akid karza dönüşür.²⁰

Banka hesaplarının karz hükmünde olamayacağını ispata yönelik şöyle bir çıkarım yapılmaktadır: Karz akdinde borç verme işlemi zenginden fakire yönelik olur. Ancak bankacılık sektöründe tam tersi bir durum söz konusudur. Diğer bir ifadeyle hesap açtıran müşteri kendinden zengin bankaya borç vermiş olur. Bu ihtiyaç duyulmayan gereksiz bir akiddir.²¹

Karz akdinin şartları içerisinde borç verenin (mukriz) borç alandan (müstakriz) daha zengin olması gerektiği yer almamaktadır. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edilen bir olay da karz akdinde tarafların ekonomik durumlarının önem arz etmediğine dayanak olarak gösterilmektedir.²² Rivayete göre Cemel Vak'ası öncesi Zübeyr b. Avvâm oğlu Abdullah'ı çağırarak kendisine bir şey olması halinde malını satarak borçlarını ödemesini vasiyyet etmiştir. O dönemde insanlar Zübeyr b. Avvam'ın yanına gelerek mallarını vedâ olarak bırakmak isterler, Zübeyr b. Avvam da bunu sadece karz olarak alabileceğini ifade etmiştir.²³

İslâm Fıkıh Akademisi de cârî hesap sahipleri ile banka arasındaki ilişkiyi karz olarak değerlendirmektedir: "Hem İslâmî bankalar hem de faizle çalışan diğer bankalardaki cârî hesaplar fikhî açıdan karz akdidirler. Bankanın, cârî hesapta yer alan meblağı, tazmin sorumluluğu olup talep anında yasal olarak/şer'an iade zorunluluğu vardır. Bankanın zengin olması karz hükmünü etkilemez".²⁴

İslâm Fıkıh Akademisi bu ifadeyle borç alanın ekonomik durumunun karzın tanımlanmasına bir etkisinin olmadığını da belirtmiştir.

Toplum içerisinde bankacılık sektörünün işleyişi ile ilgili olarak, hesaplara

¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 11: 145; Zeynüddin b. İbrahim İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1414/1993), 8: 282; Bayındır, "Banka Mevduat Hesaplarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", 16.

²⁰ Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, 3: 178; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebi, *Mülteka'l-ebhur* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419/1998), 1: 482.

²¹ Muhammed Ali el-Kurra, "el-Hisâbâtü ve'l-vedâi'u'l-masrîfiyye", *Mecelletü mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî li mü'temeri'l-fikhi'l-İslâmî 9/1* (1996): 545; Sebîti, "el-Hisâbâtü'l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşiti'l-hareketi'l-iktisâdi", 623.

²² Sebîti, "el-Hisâbâtü'l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşiti'l-hareketi'l-iktisâdi", 623.

²³ Buhârî, "Humus", 13.

²⁴ Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî ed-düvelî, "Garâru bi-şe'ni'l-mezâyâ", erişim: 10 Nisan 2019, <http://www.iifa-aifi.org/4885.html>.

yatırılan paranın banka tarafından farklı yatırımlarda kullanılacağı bilinmektedirler. Hatta bu konuda örf oluşmuştur. Örfen şart koşulan şey de nassen şart koşulmuş gibidir.²⁵ Bu da yapılan akdin karz olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu durumda ise, banka ile müdi' arasında karz ilişkisi dışında herhangi menfaat getirici bir işlem olmaması gerekir. Diğer bir ifadeyle müdi'nin, karz akdi sebebiyle bankadan menfaat sağlayıcı herhangi bir talepte bulunmaması gerekir. Aksi halde faizli işlem oluşur.²⁶

İnternet bankacılığı veya mobil bankacılığın hızla yaygınlaştığı günümüzde bankalarda açtırılan hesaplar, vadesiz/cârî hesap dahi olsa, müdi' tarafından farklı ticârî faaliyetler içinde kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle müdi' sadece parasını muhafaza veya günlük işlerde kolaylık olması için banka veya internet/mobil bankacılığını kullanmıyor, aynı zamanda altın veya döviz kurlarının hareketliliğinden faydalanarak kazanç sağlamayı da amaçlıyor. Bu durum banka ile müdi' arasındaki işlemi iki farklı kategoride değerlendirmeyi de gerektirmektedir. Banka hesabında herhangi bir ticârî faaliyette bulunmayanlar ile hesaplarını ticârî maksatla kullananlar ayrı değerlendirilmelidir. Birinci sınıftakiler için karz akdi tanımlaması tercih edilebilir. Ancak hesaplarını internet veya mobil bankacılık aracılığıyla ticârî amaçlarda kullananlar için sadece karz akdi tanımlaması yeterli olmamalıdır.

1.5. Banka ile Müdi' Arasındaki Cârî Hesap Sözleşmesinin Müstakil Bir Akid Kabul Edilmesi

Bu kanaatte olanlar banka ile müşterisi arasında karşılıklı rızaya dayalı bir akdin olduğuna dikkat çekerler. Gerek banka gerekse müşterisi yapmış olduğu akitten belirli menfaatler beklemektedir. Müdi', parasını bankada muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Banka ise, yatırımları için parasal kaynak sağlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla cârî hesap, banka ile müşterisi arasında karşılıklı menfaatleri temin etmek amacıyla işbirliğine dayalı yardımlaşma amaçlı bir sözleşme türü olarak kabul edilebilir. Bu özellikleri ile söz konusu hesaplar, fıkıh literatüründe yer alan akitlerden farklı olarak, zaman içerisinde insanlar arasındaki ticârî ilişkilerin gelişiminin zorunlu bir sonucu olarak örf haline gelmiş, kendine özgü müstakil bir akit olarak değerlendirilebilir.²⁷

Günümüzde özellikle internet bankacılığı aracılığıyla banka hesapları üzerinden farklı ticârî faaliyetlerin yapılması, banka ile müdi' arasındaki ilişkinin nev'i şahsına münhasır özel bir sözleşme türü olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Söz konusu hesaplar üzerinden herhangi bir ticârî faa-

²⁵ *Mecelle*, Mad. 45.

²⁶ Lehv, "el-Vedâi'u'l-bankiyyetü fi'l-mesârifî'l-İslâmiyyeti", 8.

²⁷ Sebütî, "el-Hisâbâtü'l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşitî'l-hareketi'l-iktisâdi", 623; Dumrul, "Fıkıhî Açıldan Altın Hesabı", 248-249.

liyette bulunmaksızın tasarrufları, ilgili hesaba yatırmak karz akdi mantığına daha yakındır. Ancak internet bankacılığı vasıtasıyla yapılan işlemlerin tanımlanmasında ticârî faaliyetlerin varlığının dikkate alınması gerekir. Zira internet bankacılığı vasıtasıyla döviz ve altın kurlarındaki hareketliliği sürekli takip ederek sarf akdi yapılmaktadır. Karz olarak verilen paranın cinsi ve miktarı da her an değişebilmektedir. Müdi', bu işlemler vasıtasıyla kazanç sağlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bankalarda hesap açtırdıktan sonra internet bankacılığı vasıtasıyla ticârî faaliyetler içerisine giren müdi'lerin bu işlemlerini sade bir karz olarak değerlendirmek eksik olabilir. Söz konusu hesaplar vasıtasıyla banka ile müşterisi arasında karz akdinin yanı sıra sarf akdi de yapılarak bir akid içerisinde birden fazla akdin birleştirilmesi gerçekleştirilmiş olur. Bu tür birleştirilmiş akidlerin fikhî niteliği ise Hz. Peygamber'den (a.s.) nakledilen bir satış içerisinde ikinci bir satışın yapılmasını yasaklayan rivayetler²⁸ kapsamında tartışılmıştır.²⁹ Buna göre yasak olan faiz ve garar gibi naslarda yasaklanmış bir duruma dönüşmediği durumlarda bir akdin içerisinde birden fazla akdin birleştirilmesi şer'î yasak kapsamına girmeyeceği ifade edilmiştir.³⁰ Bankalar-daki cârî hesaplar üzerinden yapılan sarf akdi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bankaya hesap açtırırken bu hesap üzerinden sarf akdi yapabilmek şartının koşulmuş olması veya hasap açtırmanın bir gereği olarak var olması kişiyi faize götürebilecek bir unsurdur. Ayrıca bankaya yatırdığı para ile döviz ve altın kurlarındaki değişikliklerden istifade ederek sarf akdi ile meşgul olmak karz olarak verdiği parayı geri talep ederken piyasa durumuna göre eksik veya fazla olarak almakla sonuçlanacaktır. Söz konusu işlemin faiz şüphesinden uzak olmadığı aşikardır.

2. İNTERNET BANKACILIĞIYLA SARF AKDİ

Sarf sözlükte “ص ر ف” kökünden gelmektedir. Çevirmek, değiştirmek, fazlalık anlamlarına gelir. İstilahta ise sarf; altın ile altının, gümüş ile gümüşün veya cinsleri farklı olarak altının gümüş ile satılmasıdır.³¹ Mecelle: Sarf, nakdi

²⁸ Tirmizî, “Büyü”, 18; Nesâî, “Büyü”, 71, 72, 73; Mâlik, “Büyü”, 72; Ebu Davûd, “Büyü”, 55.

²⁹ Mürekkep akidlerin fikhî niteliği ile ilgili değerlendirmeler için bk. Hamed Fazlı Azzâm, “Bir Akidde Akidlerin Birleşmesinin Hükmü “Çağdaş Uygulamalara Temel Bir Yaklaşım”, trc. Ahmet İnanır, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 299-328; Ahmet İnanır, “İslâm Hukuk Düşüncesinde Bileşik (Mürekkep) Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları”, *International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF)*, ed. Temel Gürdal v.dgr. (Sakarya: Beşiz Yayınları, 2015), 111-140.

³⁰ Hamed Fazlı Azzâm, “Bir Akidde Akidlerin Birleşmesinin Hükmü “Çağdaş Uygulamalara Temel Bir Yaklaşım”, 318.

³¹ Serahsî, *el-Mebsut*, 14: 2; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5: 215; Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyh-i Zade Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi müteka'l-ebhûr* (Beyrut: Dâru ihyâit-turâsî'l-Arabi, ts.), 3: 216.

nakde bey' etmektir ki Türkçe'de akçe bozmakla tabir olunur, şeklinde tarif etmektedir.³²

Sarf akdinin en önemli kuralı altın altınla, gümüş gümüşle değiştirildiği zaman miktarları eşit ve peşin olmalıdır.³³ Sarf akdi, nakdi nakde bey' etmek olduğu için tayin ile taayyün etmez. Bu sebeple bedellerin akid meclisinde teslim edilmesi şarttır.³⁴ Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): "Altın ile altın, gümüş ile gümüş, arpa ile arpa, buğday ile buğday, hurma ile hurma, tuz ile tuz misli misline, aynı miktarda, peşin olarak; bu sayılan sınıflar değiştiği zaman peşin olması kaydıyla dilediğiniz gibi satış yapınız."³⁵; "Altını altın ile misli misline olmadan satmayınız ve fazlalaştırmayınız. Sikke (gümüş para) ile sikkeyi misli misline olmadan satmayınız ve fazlalaştırmayınız. Altını sikke (gümüş para) ile biri mevcut diğeri yokken satmayınız. (Bu konuda) bir kimse evine gidip gelene kadar izin istese buna müsaade etmeyiniz. Muhakkak ki ben sizin hakkınızda ramadan korkuyorum. Rama ise ribâdır."³⁶ buyurmuştur.

Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerde de görüldüğü gibi sarf akdinin sıhhat şartlarından birisi, bedellerin akid meclisinde peşin olarak (يدا بيد) kabzedilmesidir. Diğer bir şart ise akid konusu aynı cins ise misli misline aynı olmalıdır. Bedellerden birisindeki fazlalık akdi ifsat eder.³⁷

İnternet bankacılığı vasıtasıyla yapılacak sarf akdinde fikhî açıdan karşılaşılan en önemli sorun, bedellerin kabzi meselesidir. Kabz kelimesi, «قبض» fiilinden türemiş olup sözlükte toplamak, kuşun kanat çırpma anında kanadını toplaması, almak, avuçlamak, avucuyla almak, malı kabul etmek, mülkünde olmak, daraltmak, çekilip buruşmak, büzüşmek, el ile dokunarak almak gibi anlamlara gelmektedir.³⁸

Hanefî fukahâsından Kâsânî (ö. 587/1191), teslim ve kabzi, tahliye ve tehallî olarak tanımlamıştır.³⁹ Bu, satıcının müşterinin tasarruf edebileceği şekilde engeli kaldırarak mebi' ile müşterinin arasını serbest bırakmasıdır. Böy-

³² *Mecelle*, Mad. 121.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 14: 2; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5: 215.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beirut: Dâru'l-fikr, 1404/1983), 3: 3; Mergînânî, *el-Hidâye*, 3: 81; Serahsî, *el-Mebsût*, 14: 3.

³⁵ Müslim, "Musâkât", 17; Buhârî, "Buyû", 77- 80.

³⁶ Malik b. Enes, "Buyû", 16; Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Mekke: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003), 5: 455.

³⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 3: 33; Serahsî, *el-Mebsût*, 14: 3; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Beirut: el-Matbaatü'l-kübra'l-emiriyye, ts.), 7: 135; Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-hadis, 1425/2004), 3: 197; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâli el-Makdisî, *el-Muğni* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 4: 41.

³⁸ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (Beirut: Mektebetü'l-asriyye, 1420/1999), 246.

³⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5: 244.

lece tahliye, satıcıyı mebiyi teslim, müşteriye de kabz durumuna getirir.⁴⁰ Bu verilerden hareketle kabzı şöyle tanımlamak mümkündür: “Akit yapanla mal arasında örfe göre hiçbir engel ve sıkıntı olmadan yeni sahibinin tasarrufta bulunma yetkisini yerine getirebilmesidir.”⁴¹ Tahliye şeklinde gerçekleştirilen kabz hakiki değil, hükmi kabzdır.⁴²

Fıkıh literatüründe kabzın nasıl gerçekleşeceği akdin konusuna göre değerlendirilmiştir. Hanefi fıkında, gayrimenkullerin kabzı, tahliye ile olur. Menkul malların kabzı elden teslim ve nakil ile mümkün olmakla birlikte akit konusunun yalnızca tahliyesi ile de hükmen kabız gerçekleşir.⁴³

Şâfililer’e göre ise akid konusu elden teslim yapılamıyorsa malın bulunduğu yerden başka bir yere nakledilmesi gerekir. Şayet nakil de mümkün değilse tahliyesi ile teslimi yapılmış olur. Gayrimenkullerde ise tahliye ile kabz yapılır.⁴⁴

Mâlikîler’e göre menkullerin kabzında temel ölçü örtür. Ayrıca götürü usule satılan malın kabzı için tahliyesi yeterli olmayıp bulunduğu yerden başka bir yere nakledilmesi de gereklidir. Gayrimenkullerin kabzı, tahliye ile olur.⁴⁵

Hanbeli mezhebinde ise, gayrimenkullerin kabzı tahliyesi ile menkullerin kabzı ise elden teslim, nakil gibi örfen kabul edilen şekilde olur.⁴⁶

Akdin konusu malın nasıl kabzedileceği hususunda mezheplerde yer alan görüşlere bakıldığında gayrimenkullerin tabii olarak, menkullerin ise naklinin yapılamadığı durumlarda kabzının tahliye ile yapılabileceğini bütün İslâm hukukçularının kabul ettiği görülmektedir. Şu halde İslâm hukukunda tahliyenin bir teslim şekli olduğu hakkında genel bir kabulden söz etmek mümkündür. Bu konudaki görüş ayrılıkları, tahliye ile kabzın kapsamı hakkındadır. Hanefiler tahliyeyi hükmi bir kabz şekli olarak görüp her çeşit malın kabz ve teslim işleminin tahliye ile yapılabileceğini kabul ederken çoğunluk tahliye ile kabzın yapılabilesini, malın elden tesliminin veya bir başka yere naklinin mümkün olmaması ile sınırlandırır.

Hanefiler, Abdullah b. Ömer’den nakledilen bir rivayetle kendi görüşleri-

⁴⁰ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’s-şerâi’*, 5: 244.

⁴¹ Ali Muhyiddin Karadâğî, “Kabz”, *Mecelletü mecma’i’l-fıkhi’l-İslâmî* 6/1 (1990), 573; Yunus Apaydın, “Kabz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 47.

⁴² Arif Atalay, *İslâm Hukukunda Kabz* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012), 162.

⁴³ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’s-şerâi’*, 5: 244; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr ‘ale’d-dürri’l-muhtâr*, 4: 561; Komisyon, *el-Fetevâ’l-Hindiyeye* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1310), 3: 18.

⁴⁴ Ebû Hasan Ali b. Muhammed Mâverdi, *el-Hâvi’l-kebir* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1419/1999), 5: 226; Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, ts.), 2: 14; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû’* (Beyrut: Dâru’l-fikr, ts.), 9: 332.

⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, 3: 163; Ebû’l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, *Şerhu’l-Kebîr* (Beyrut: Dâru’l-fikr, ts.), 3: 145.

⁴⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme. *el-Muğni* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 4: 45-46.

ni temellendirirler. Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in bindiği deveyi zapt etmekte zorlandığını görünce, onu kendisine satmasını teklif eder. Hz. Ömer deveyi Peygamberimiz'e satar. Hz. Peygamber de deveyi Abdullah b. Ömer'e hibe eder. Hz. Peygamber'in deveyi teslim almadan veya naklettirmeden satın alıp hibe de bulunması fiili kabzın gerekmediğini gösterir.⁴⁷

Tahliyeyi nakledilemeyen mallarda kabz kabul eden çoğunluk İslâm hukukçuları, elden teslim ve tesellümü yapılabilen ve yeri değiştirilebilen mallarda tahliye ile kabzı geçerli görmezler. Tahliye ile kabza sıcak bakmamaları, kabz öncesi satışta görülen haksız kazanç ve faiz şüphesi gibi unsurların tahliye yolu ile kabızda da ortaya çıkma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Görüşlerini şu rivayetlerle temellendirirler: Abdullah b. Ömer'den: "Biz, üretici kabilelerinden götürü usulle yiyecek satın alırdık. Peygamber (a.s.) aldığımız bu yiyeceği başka bir yere taşımadan satmamızı yasakladı."⁴⁸ "Bir yiyecek maddesi satın alan onu ölçmeden satmasın!"⁴⁹ Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetler kabzın ancak fiili teslim ile olacağını göstermektedir. Dolayısıyla bedellerin akid meclisinde peşin olarak *بيد* kabzedilmesi gerekli olan sarf akdinde de kabz tahliye ile değil hakiki kabz olan elden teslim ile olacaktır.⁵⁰

Günümüz fakihlerinden bazıları, Hanefiler'de kabzın tahliye ile olacağı ile ilgili herhangi bir kaydın bulunmaması sebebiyle sarf akdinde kabzın tahliye ile gerçekleşebileceğini söylemenin Hanefî fıkhi açısından yanlış olmayacağını dile getirirler.⁵¹ Ancak Hanefî fıkhi içerisinde sarf akdindeki kabzın diğer akitlerden farklı olarak hakiki teslim şeklinde gerçekleşebileceği vurgusu da yapılmıştır.⁵² Sarf akdinde bedeller tayin ile teayyün etmeyeceği için diğer mallardan ayrı olarak kabzı önem arz etmektedir. Hz. Peygamber de (a.s.) al-tın, sikke gibi metallerin ticaretinin peşin olması gerektiğini "Evine gidip gelene kadar dahi müsaade etmeyin!"⁵³ ifadesiyle vurgulamıştır.

Banka hesapları aracılığıyla kabzetme de hükmi kabz olarak kabul edilir. Banka müşterisinin talimatıyla hesabına parayı kaydettiğinde kabz gerçekleş-

⁴⁷ Buhârî, "Buyû", 47; "Hibe", 25.

⁴⁸ Müslim, "Buyû", 34; Ebû Dâvûd, "Buyû", 65; Tirmizî, "Buyû", 57; İbn Mâce, "Ticârât", 38.

⁴⁹ Buhârî, "Buyû", 51, 55; Müslim, "Buyû", 29, 39; Ebû Dâvûd, "Buyû", 65; Tirmizî, "Buyû", 56; İbn Mâce, "Ticârât", 37.

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 5: 216; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1415/1994), 2: 472; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû'* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 9: 275; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 7: 135; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 4: 561; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 5: 197; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4: 45-46.

⁵¹ Merzûgî, Salih b. Zâbin, "Ticâretü'z-zehab ehemmu suveruhü ve ahkâmühü", *Mecelletü mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî* 9/1 (1996): 78.

⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, 8: 13; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 4: 561; Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Haskefi, *Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1422/2002), 446.

⁵³ Malik b. Enes, "Buyû", 16; Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 455

miş olur. Müşteri hesabındaki parayla altın veya döviz olarak sarf akdi yapıldığında banka paranın karşılığı altını ya da dövizini hesaba kaydettiğinde kabz gerçekleşmiş olur.⁵⁴

AAOIFI teslim-tesellümle ilgili standardında kabız, “Herhangi bir varlığın fiziki olarak veya örfte bu anlama gelen bir yolla ele geçirilmesi” şeklinde tarif etmiştir.⁵⁵ Söz konusu kurul kabzın birinci standardı olarak “Varlıkların teslim alınma şeklini belirlemede kural olarak örf esas alınır. Dolayısıyla teslim şekli, teslim konu varlığın çeşidine ve insanların bu konudaki örfüne göre değişiklik arz eder.”⁵⁶ şeklinde belirlenmiştir. Bu standart maddesi kabzın yöntemleri hususunda oldukça geniş bir alan belirlemiştir. Sarf akdinde bedellerin akid meclisinde peşin olarak verilmesinin şart olduğu açıktır. Ancak altın veya gümüşün karşılığında çek, senet veya hesaba kayıt da peşin hükmünde kabul edilmiştir.⁵⁷ Hatta sarf akdinde bedeller üzerinde tasarruf imkânına sahip olabilmek de kabz gibi görülmüştür.⁵⁸ Özellikle elden altın alışverişi yapmanın çeşitli risk ve sıkıntıları da beraberinde getirdiği günümüz dünyasında altın veya gümüş karşılığı olarak hesaba bedellerinin geçirilmesi kabz için yeterli görülebilir. Konuyla ilgili olarak Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî de sarf akdinde bedellerin banka hesaplarına geçirilmesinin kabz yerine geçeceği fikrini benimsemiştir.⁵⁹

Abdullah b. Ömer'den konuyla ilgili şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “Biz Bakî'de deve satıyorduk. Dinar karşılığında satıp dirhem alıyorduk; dirhem karşılığında satıp dinar alıyorduk. Bu konuyu Nebî'ye (a.s.) sordum: Ayrılrken aramızda alacak verecek kalmamak üzere, günün fiyatı ile (dinar veya dirhem) almanda bir sakınca yoktur.”⁶⁰ şeklinde cevap verdi. Bu rivayette özellikle “مَا لَمْ تَفْتَرَقَا وَبَيْنَكُمَا شَيْءٌ” ifadesi, satıcı ile müşteri ayrılmadan önce aralarında alacak verecek kalmaması, “يدا بيد” ibaresi yerine kullanıldığı düşünülerek elden teslim yerine hesaba geçmenin yeterli olacağına delil olarak kullanılmaktadır.

Kabz konusunun esaslarını ve şekillerini belirlemede önemli etkenlerden biri örfdür. Naslarda akid konusunun kabzedilmesi gereğinden bahsedilmiş; ancak nasıl gerçekleşeceğinin ayrıntısı verilmemiştir.⁶¹ Malın müşteriye fiilen teslim edilmesi tarzında olabileceği gibi malın başka bir şekilde yeni malikin

⁵⁴ Atalay, *İslâm Hukukunda Kabz*, 160.

⁵⁵ AAOIFI, 490.

⁵⁶ AAOIFI, 90.

⁵⁷ Merzûgî, “Ticâretü'z-zeheb ehemmu suveruhü ve ahkâmühü”, 78.

⁵⁸ Hadi Turan, “İslâm Hukukuna Göre Sarf Akdinde Banka Kartlarının Kullanımı”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017): 828.

⁵⁹ Merzûgî, “Ticâretü'z-zeheb ehemmu suveruhü ve ahkâmühü”, 157.

⁶⁰ Ebü Dâvud, “Buyû”, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9: 393.

⁶¹ Buhârî, “Buyû”, 47; “Hibe”, 25; Müslim, “Buyû”, 34; Ebü Dâvud, “Buyû”, 65; Tirmizî, “Buyû”, 57; İbn Mâce, “Ticârat”, 38.

tasarrufuna bırakılması (tahliye) tarzında da olabilir. Bunun usulü örf ve adetlere göre belirlenir.⁶² Çünkü hangi asırda olursa olsun, örf bir söz veya eylemin kabz sayılıp sayılmamasında etkilidir. Bir asırdaki kabz şekilleri sonraki asırlarda bağlayıcı olmayabilir. Zira örfün değişimine bağlı olarak örfe dayalı hükümler de değişir. Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkâr edilemez.⁶³ Örfle tayin edilen, nasla tayin edilmiş gibidir.⁶⁴ Bu kaideler de örfün kabzda belirleyici olduğunu göstermektedir. Günümüzde ticârî çeşitlilikle birlikte kabz şekilleri de değişime uğramıştır. Sanal ortamda gerçekleşen ticaretlerde kabz da sanal ortamda gerçekleşebilmektedir.⁶⁵ Bu sebeple ticârî alanda değişen örfe paralel olarak kabz şekillerinde değişim de kaçınılmaz olacaktır.

AAOIFI tarafından döviz ticareti ile ilgili belirlenen standartta kabz meselesi şu şekilde değerlendirilmiştir:⁶⁶

2/6/1- “Herhangi bir döviz satış akdi gerçekleşmişse taraflar birbirlerinden ayrılmadan önce bedellerin tamamının karşılıklı olarak teslim edilmesi kesinlikle gereklidir.”

2/6/3- “Teslim, hakiki anlamda olabileceği gibi hükmi de olabilir. Hangi durumların teslim anlamına geleceği alım satım konusu olan şeyin durumuna ve örfle göre değişiklik arz eder.”

2/6/4- “Hakiki teslim, alım satım konusu şeyin elden teslim alınması sonucunda gerçekleşir.”

2/6/5- “Hükmi teslim ise fiziki anlamda teslim bulunmasa bile tarafların karşılıklı olarak alım satım konusu olan şeyler üzerinde tasarrufta bulunabilmelerine imkân sağlamaları sonucunda gerçekleşir.”

AAOIFI standartlarına göre banka aracılığıyla yapılacak sarf akdinde fıkha uygun hükmi kabzın gerçekleşmesi için bazı usuller belirlenmiştir.⁶⁷

(1) “Müşterinin hesabına doğrudan veya banka havalesi yoluyla paranın yatırıldığına dair banka kaydının tutulması”

(2) “Müşteri, faizsiz finans kurumu nezdindeki hesabında bulunan para ile farklı bir para birimi satın almak üzere peşin sarf akdi gerçekleştirdiği yönünde kaydın tutulması”

(3) “Faizsiz finans kurumu müşterisinin talimatına dayanarak nezdindeki bir hesabından bir miktarı farklı bir para birimine çevirerek, müşterinin diğer

⁶² Şirâzi, *el-Mühezzeb*, 2: 14; Şirbîni, *Muğni'l-muhtac*, 2: 472; Nevevî, *el-Mecmû'*, 9: 275; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebrî*, 5: 227; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züratî ed-Dîmaşkî el-Hanbelî, *İ'lâmu'l-muvakkîn* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1411/1991), 2: 258.

⁶³ *Mecelle*, Madde 39.

⁶⁴ *Mecelle*, Madde 45.

⁶⁵ Mustafa Kisbet, *İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabzı ve Teslimi* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010), 205.

⁶⁶ AAOIFI, 53.

⁶⁷ AAOIFI, 54.

hesabına veya üçüncü bir şahsın hesabına göndermek üzere kestiğinde sarf akdiyle ilgili olarak fıkhıta geçerli olan genel ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalması gerekir. Bununla birlikte banka kayıtlarının tutulması sırasında oluşan ve para piyasalarında artık örf hâline gelen gecikmeler önemsizdir. Ancak fiilî olarak paranın tesellümüne imkân veren banka kayıtları tamamlanmadıkça, örf hâline geldiği için göz yumulan bu gecikme boyunca parayı alan kişinin söz konusu para üzerinde tasarrufta bulunması caiz değildir.”

Çağdaş fakihlerimiz de kabzın yalnızca “يداً” şeklinde elden teslim etmek olmadığını, paranın hesaba geçmesinin de kabz anlamına geleceğini düşünmektedirler. Hatta paranın hesaba geçme süresinde yaşanacak 72 saatlik gecikmeyi de meşru saymışlardır.⁶⁸

Özellikle sarf akdinde bedelin ödenmesi için kredi kartı kullanılmasının caiz olduğunu belirten bazı fakihler, sarrafın altının bedelini örfen peşin sayılan, faizli kredi işlemi görmeyen süre içinde bankadan çekmesinin yeterli olacağını belirtir.⁶⁹

Banka aracılığıyla yapılan akitlerde bedelin kişinin hesabına geçmesi hükmü kabz sayılır. Alışveriş neticesinde bedel, kişinin hesabına geçtiğinde bir başkasının onda tasarruf hakkı kalmamaktadır. Hesap sahibi kişi bu parada istediği şekilde tasarruf hakkına sahip olmaktadır. Banka hesaplarına geçen bedelleri kabz için yeterli kabul ettiğimizde sarf akdi dâhil banka aracılığıyla yapılacak her türlü alışverişi caiz görebiliriz.⁷⁰

İslâm Ticaret Hukuku Kongresi’nde, sarf akdinde bedelin banka hesabına aktarılması şeklindeki kabz ile ilgili olarak farklı görüşlerin varlığından bahsedilmiştir. Bu görüşlerden birincisine göre, sarf akdinde bedellerin hakikî olarak kabzedilmesi şarttır. Banka hesabında kaydî olarak yer alması kabz anlamına gelmez. Çoğunluğun benimsediği diğer görüşe göre ise, hükmü kabz, hakikî kabz gibi kabul edildiğinden kişinin kredi kartıyla değil de hesabındaki parayla peşin olmak koşuluyla sarf akdi yapması caizdir. Nitekim İslâm Fıkıh Akademisi’nin “Müşterinin hesabı ile ilgili kayıtlar hükmü kabz sayılır.” kararı bu yöndedir. Müşteri, hesabındaki parayla peşin altın alım satımı yapabilir.⁷¹ Banka aracılığıyla yapılacak sarf akdinde akid meclisinde hakikî kabzın gerçekleşmediğini ifade edenler banka hesaplarındaki paranın tasarrufuyla ilgili kısıtlamalara dikkat çekmektedirler. Her ne kadar sarf akdinde bedeller hesaba

⁶⁸ Muhyiddin Karadâği, “Finans ve Borsa”, *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 430.

⁶⁹ Hayrettin Karaman, “Kredi Kartı İle Altın Satımı”, erişim: 6 Nisan 2019, <http://www.hayrettin-karaman.net/yazi/hayat2>.

⁷⁰ Lehv, “el-Vedâi’u’l-bankiyyetü fi’l-mesârifil-İslâmiyyeti”, 15.

⁷¹ Hayrettin Karaman, “İslâm Ticaret Hukuk Kongresi-3”, erişim: 10 Nisan 2019, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/htm>.

kaydedilse dahi müşterinin banka hesabını kullanabilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekir. Sarf akdinin yapıldığı mecliste hesabındaki para eline geçmediği müddetçe o bedelle herhangi bir tasarrufta bulunma imkânına sahip değildir. Bu durum, hesaba havale şeklindeki ödemenin, nakit para ile aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini gösterir. Satıcının bedel üzerinde sınırsız tasarruf yapma imkânına sahip olması için geçmesi gereken süre “يدا بيد” şartının yerine gelmesinde şüphe oluşturmaktadır.⁷²

Kredi kartıyla sarf akdinde bedellerin peşin olarak kişinin hesabına geçmesi çoğunluk tarafından yeterli görülmektedir. İnternet bankacılığı vasıtasıyla yapılan sarf akdi, kabz şekli açısından kredi kartlarına benzese de ondan farklı özellikleri de vardır. Bankalarda hesap açtıran müdi'ler, hesaplarını döviz ve altın hesapları için de aktif hale getirerek alış verişi yapabilmektedirler. Bu tür akitlerde banka, sarraf konumunda olmaktadır. Müşteri, hesabındaki parayla döviz veya altın alabilir. Müşteri, banka hesabındaki parasını bankanın belirlediği kur üzerinden altın veya dövize çevirebilmektedir. Müşteri, altın veya döviz aldığı anda, banka hesaba kayıt şeklinde kabzı gerçekleştirmektedir. Aslında ortada elle alınan veya elden teslim edilen altın veya döviz bulunmamaktadır. Hesapta kaydı olarak yer alan meblağlar üzerinden sarf akdi yapılmaktadır. Hatta günümüzde internet veya mobil bankalar aracılığıyla sarf akdi, ticârî bir faaliyet olarak yapılabilmektedir. Bankaya hesap açtırdıktan sonra hesaba yatırılan paranın döviz veya altın kurlarındaki değişiminden yararlanmasına çalışılmaktadır.

Bankalar ile müdi' arasındaki ilişki, gerek vedîa gerekse karz akdi olarak değerlendirilsin, banka hesabına yatırılan para bazen döviz olmakta bazen altına dönüşebilmektedir. Dolayısıyla hesaptaki paranın miktarı da değişmektedir. Hesaptaki para eksilebileceği gibi artabilir. Netice itibariyle müdi' bankaya yatırdığı parasından fazla veya eksik paraya sahip olmaktadır. Konuya sadece karz akdi açısından bakıldığında faizli bir işlem gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu sebeple banka ile müdi' arasındaki ilişkinin iki farklı şekilde değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Birincisi, banka hesabı üzerinden ticârî faaliyetlerde bulunmayacak kişiler için bu sözleşmeyi karz akdi olarak değerlendirmektir. Şayet banka ile müşterisi arasında ticârî faaliyetler olacaksa bu durumda aradaki ilişkinin karşılıklı menfaatleri temin etmek amacıyla işbirliğine dayalı ticârî bir sözleşme türü olarak kabul edilmesi isabetli olacaktır. Bu hesaplar, fıkıh literatüründe yer alan akitlerden farklı olarak, zaman içerisinde insanlar arasındaki ticârî ilişkilerin gelişiminin zorunlu bir sonucu olarak örf haline gelmiş, kendine özgü müstakil bir akit olarak değerlendirilebilir.⁷³

⁷² Turan, “İslâm Hukukuna Göre Sarf Akdinde Banka Kartlarının Kullanımı”, 828.

⁷³ Sebütî, “el-Hisâbâtü'l-câriyyetü ve eseruhâ fi tenşiti'l-hareketi'l-iktisâdi”, 623; Dumrul, “Fıkıhî Açıldan Altın Hesabı”, 248-249.

SONUÇ

Günümüzde teknolojik imkânların hızla gelişmesine paralel olarak, ticarî işlemler ve bankacılık sektöründe de yeni gelişmeler olmaktadır. Müslüman toplumlar iktisâdi gelişmeler karşısında belirleyici rol oynamadığı için mevcut sisteme tâbi konumdadırlar. İktisadi hayatımız, batı dünyasının siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki gidişatına göre şekil almaktadır. Bu durum, birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir.

İnternet ve mobil bankacılık sistemiyle sarf akdinde en önemli sorun, bedellerin kabzı meselesidir. Peygamber Efendimiz'in, sarf akdinde bedellerin "يدا بيد" olması gerektiği aksi halde ribânın gerçekleşeceği uyarısı sebebiyle sarf akdinde kabz meselesine ayrı bir hassasiyet gösterilmiştir. Bununla birlikte günümüzde teknolojinin sunduğu imkânları kullanarak hesaba kayıt, kabz olarak değerlendirilebilir. Bu konuda şer'î esaslara uygun örfte belirlenmiş olan şeklin dikkate alınması isabetli olacaktır.

Bankada açtırılan cârî/vadesiz hesaplar üzerinden herhangi bir ticarî faaliyette bulunmayacaksa banka ile müdi' arasındaki ilişki karz akdi mantığına daha yakındır. Ancak, internet ve mobil bankacılık aracılığıyla altın ve döviz kurlarının değişkenliğini an ve an takip ederek ticarî faaliyette bulunmanın sade bir karz akdi olarak kabul edilmesi isabetli gözükmemektedir. Söz konusu hesaplar vasıtasıyla banka ile müşterisi arasında karz akdinin yanı sıra sarf akdinin de yapılması bir akid içerisinde birden fazla akdin birleştirilmesi bağlamında değerlendirilecektir. Bu tür birleştirilmiş akidlerin fikhî hükmünde ise faiz ve garar gibi naslarda yasaklanmış bir duruma dönüşmemesi halinde bir akdin içerisinde birden fazla akdin birleştirilmesinin şer'î yasak kapsamına girmemesi şeklindeki yaklaşım tercih edilebilir. Bankaya hesap açtırırken bu hesap üzerinden sarf akdi yapabilme şartının koşulmuş olması veya hesap açtırmanın bir gereği olarak var olması kişiyi faize götürebilecek bir unsurdur. Ayrıca bankaya yatırdığı para ile döviz ve altın kurlarındaki değişikliklerden istifade ederek yapılacak sarf akdi neticesinde karz olarak verilen para, eksik veya fazla olarak alınacaktır ki bu durumun faiz şüphesinden uzak olmadığı aşıkardır. Bu sebeple spekülâtif hareketliliğin yoğun olduğu günümüzde ticarî faaliyette bulunulan internet bankacılık ve mobil bankacılıkta banka ile müdi' arasındaki ilişkiyi tek bir akid olarak değerlendirmemek gerekir. Müdi'nin bankayla yaptığı akidde müşteri bankaya muhafaza için tasarrufunu teslim etmekte banka da bunun karşılığı her türlü ödeme, havale, eft, sarf akdi gibi tasarruflar için izin vermektedir. Bütün bu verilerden hareketle banka ile müdi'si arasındaki her türlü işlemlerde takip edilen yol ve maksadın meşru olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. Şayet fikhen yasak olan bir sonuca götürmüyor ise akid mubah olarak vasıflandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, Hemmâm b. Nâfi. *el-Musannef*. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmi, 1403/1988.
- Apaydın, Yunus. "Kabz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 45-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Atalay, Arif. *İslâm Hukukunda Kabz*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012.
- Azzâm, Hamed Fazlı. "Bir Akidde Akidlerin Birleşmesinin Hükmü Çağdaş Uygulamalara Temel Bir Yaklaşım". Trc. Ahmet İnanır. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015): 299-328.
- Bayındır, Servet. "Banka Mevduat Hesaplarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *Marife* 5/2 (2005): 7-20.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Mekke: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1414/1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhi Zade. *Mecma'u'l-enhûr fî şerhi mülteka'l-ebhûr*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-turâsi'l-Arabi, ts.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu". Erişim: 25 Ekim 2018. <https://kurul.diyaret.gov.tr>.
- Dumrul, Emrullah. "Fikhî Açıdan Altın Hesabı". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2012): 237-266.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Ertem, Ünal. *Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2015.
- Eyman Ukayl, "Muhâsebetü ameliyyâti'l-vedâi'l-masrifiyyeti'l-İslâmiyye". Erişim: 1 Ekim 2018. <https://fac.ksu.edu.sa>.
- Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu. *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2015.
- Fehmî, Hüseyin Kamil. "el-Vedâi'u'l-masrifiyye hisâbâtü'l-mesârif". *Mecelletü mecmei'l-fikhî'l-İslâmî li mü'temeri'l-fikhî'l-İslâmî* 9/1 (1996): 494-533.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419/1998.
- Haskefî, Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Dürrü'l-muhtar*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2002.
- Işkın, Seyit Ahmet. *Elektronik Bankacılık Hizmetleri ve Denetimi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2012.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebû Bekr. *İ'lâmu'l-muvakkîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1411/1991.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğni*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrahim. *el-Bahrü'r-râ'ik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1414/1993.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehîd ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-hadis, 1425/2004.
- İnanır, Ahmet. "İslâm Hukuk Düşüncesinde Bileşik (Mürekkep) Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları". *International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF)*. Ed. Temel Gürdal, Şakir Görmüş, Fatih Yardımcıoğlu, Salih Ülev. 111-140. Sakarya: Beşiz Yayınları, 2015.
- İslâm Ticaret Hukuku Kongresi. Erişim: 25 Eylül 2018. [http://www.kto.org.tr/d/file/ii-İslâm-ticaret-hukuku-kongresi-sonuc bildirgesi.pdf](http://www.kto.org.tr/d/file/ii-İslâm-ticaret-hukuku-kongresi-sonuc-bildirgesi.pdf).
- Karadâğî, Ali Muhyiddin. "el-Kabz" *Mecelletü mecma'i'l-fikhî'l-İslâmî* 6/1 (1993): 403-473.
- Karadâğî, Muhyiddin. "Finans ve Borsa". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*. Konya: Kombad Yayınları, 1997.
- Karaman, Hayrettin. "İslâm Ticaret Hukuk Kongresi-3". Erişim: 27 Ekim 2018. <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/1409.htm>.
- Karaman, Hayrettin. "Kredi Kartı İle Altın Satımı". Erişim: 27 Ekim 2018. <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/1409.htm>.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1409/1986.
- Kızılkaya, Necmettin. "Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık ve Fikhî İşleyişi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012): 135-150.
- Kisbet, Mustafa. İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabzı ve Teslimi. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010.
- Komisyön. *el-Fetevâ'l-Hindîyye*. Beyrut: Daru'l-fikr, 1310.
- Kubeysî, Hamid Ubeyd. "el-Vedâi'u'l-masrifîyye hisâbâtü'l-masârif". *Mecelletü mecma'i'l-fikhî'l-İslâmî* 9/1 (1996): 557-571.
- Kurra, Muhammed Ali. "el-Hisâbâtü ve'l-vedâi'u'l-masrifîyye". *Mecelletü mecma'i'l-fikhî'l-İslâmî* 9/1 (1996): 533-556.
- Lehv, Amir b. İsa. "el-Vedâi'u'l-bankîyyetü fi'l-mesârifî'l-İslâmîyyeti". Erişim: 29 Eylül 2018. <http://elibrary.mediu.edu.my/books/SDL1862.pdf>
- Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1419/1999.
- Mecmau'l-fikhî'l-İslâmî ed-düvelî. "Garârü bi-şe'ni'l-mezâyâ". Erişim: 10 Nisan 2019. <http://www.iifa-aifi.org/4885.html>.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye*. 4. Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi tûrâsî'l-Arabi, ts.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Merzûğî, Salih b. Zâbin. "Ticâretü'z-zehab ehemmu suveruhü ve ahkâmühü". *Mecelletü mecma'i'l-fikhî'l-İslâmî* 9/1 (1996): 68-182.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuseyri. *el-Câmi'u's-sahih*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nevevî, Ebü Zekeriya Muhyiddin b. Seref. *Mecmu' şerhi'l-mühezzeb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail. *Sübülû's-selâm şerhu bulûği'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm*. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadis, 1414/1994.
- Sebiti, Mes'ud b. Mis'ad. "el-Hisâbâtü'l-cârîyyetü ve eseruhâ fi tenşiti'l-hareketi'l-iktisâdi", *Mecelletü mecma'i'l-fikhi'l-İslâmi* 9/1 (1996): 612-702.
- Semerkandî, Ebü Bekr Alâüddin. *Tuhfetu'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1404/1984.
- Senhûri, Abdurrezzak. *Masâdiru'l-hak*. 6 Cilt. Kahire: Câmî'atü'l-Devli'l-Arabi, 1380/1960.
- Serahsi, Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1402/1981.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1403/1983.
- Şirâzi, Ebü İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Ali. *el-Mühezzeb*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Turan, Hadi. "İslâm Hukukuna Göre Sarf Akdinde Banka Kartlarının Kullanımı". *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017): 823-838.
- Ukayl, Eyman. "Muhâsebetü Ameliyyâtü'l-vedâii'l-masrafiyyeti'l-İslâmiyyeti". Erişim: 27 Eylül 2018. <https://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/chapter3-447.pdf>
- Zerkeşi, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdullâh. *Şerhu'z-Zerkeşi alâ muhtasari'l-hurakî*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-ubeykan, 1413/1993.
- Zeylaî, Ebü Muhammed Fahrüddin Osmân b. Ali b. Mihcen b. Yûnus. *Tebyinü'l-hakâik*. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-kübra'l-emiriyye, 1313/1895.
- Zeylaî, Ebü Muhammed Fahrüddin Osmân b. Ali b. Mihcen b. Yûnus. *Nasbu'r-Râye*. 4 Cilt. Cidde: Dâru'l-kible, 1418/1997.